

ÖZEL HAYATIN TARİHİ 2
Feodal Avrupa'dan Rönesansa

PHILIPPE ARIÈS (1914-1984)

Fransız tarihçi. Ortaçağ ve aile-çocuk tarihi uzmanı. 5 ciltlik *Özel Hayatın Tarihi* dizisinin genel editörü.

GEORGES DUBY (1919-1996)

Fransız tarihçi. Batı Avrupa'nın 10-13. yüzyıl tarihi uzmanı. *Özel Hayatın Tarihi* dizisinin genel editörü.

ROZA HAKMEN (1956)

İzmir'de doğdu. İzmir Amerikan Kız Kolejini ve ODTÜ Ekonomi Bölümünü bitirdi. Başlıca çevirileri arasında E. Hemingway, M. V. Llosa, O. Wilde, M. Duras, M. Proust, Cervantes'in yapıtları yer alıyor.

tamadres.com

Özel Hayatın Tarihi 2

Feodal Avrupa'dan Rönesansa

© 2017 ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Histoire de la vie privée

Tome 2: De l'Europe féodale à la Renaissance

© 2014, Editions du Seuil, 1985 & 1999

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Çeviren Roza Hakmen

Kitap Editörü Helin Çakır

Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu

Sayfa Tasarımı Tülay Malkoç

ISBN 978-625-449-460-4

ISBN 978-625-449-458-1 (Takım)

ISBN 978-625-449-465-9 (Ciltli)

ISBN 978-625-449-463-5 (Ciltli Takım)

1. Basım: Ocak 2022

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftelhavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 511 53 03 (pbx) Faks: (0212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 43949

Özel Hayatın Tarihi

Ed. PHILIPPE ARIÈS - GEORGES DUBY

2. CİLT

FEODAL AVRUPA'DAN
RÖNESANSA

Editör

Georges Duby

Yazarlar

Dominique Barthélemy

Philippe Braunstein

Philippe Contamine

Georges Duby

Charles de La Roncière

Danielle Régnier-Bohler

Fransızcadan Çeviren

Roza Hakmen

ALFA

İÇİNDEKİLER

GEORGES DUBY'NİN ÖNSÖZÜ	7
1. GİRİŞ	15
<i>Georges Duby</i>	
Kamusal Erk, Özel Erk	17
Sözcüklerden Yola Çıkmak	17
Erken Ortaçağ Hukukunda Özel Hayat	23
Feodalite ve Özel Erk	34
2. TABLOLAR	53
<i>Georges Duby, Dominique Barthélemy, Charles De La Roncière</i>	
Feodal Dönem Fransası'nda Aristokrat Evlerinde Özel Hayat.....	55
Birlikte Yaşama	55
Akrabalık	99
Rönesansın Eşiğinde Toscana İleri Gelenlerinin Özel Hayatı.....	174
Özel Çevrelerin Dökümü ve Tasviri.....	174
Yuva	187
Birlikte Nasıl Yaşanır	213
Ailenin Özel Hayatı İçinde Kişisel Özel Hayat	225
Diğer Özel Dayanımlar.....	249
Özel Hayatta Dayanımların Sınanması.....	265
Özel Hayat Çekirdeği, Ev İçindeki Hayatın Kalıbı	280
Özel Hayatın Dış Dünya Karşısında Mahremiyeti	296
İktidarın Özel Hayata Müdahalesi	311
3. KURGULAR	321
<i>Danielle Régnier-Bohler</i>	
Bir Edebiyatın Keşfi	323
Mekân ve Hayal Ürünü	326

İyi İlişkiler	342
Beden.....	378
Birey	397
4. SORUNLAR	421
<i>Dominique Barthélemy, Philippe Contamine, Georges Duby,</i>	
<i>Philippe Braunstein</i>	
Özel Alanın Düzenlenmesi	423
XI-XIII. Yüzyıl	423
XIV-XV. Yüzyıl	450
Bireyin Ortaya Çıkışı	530
Yalnızlık Durumu XI-XIII. Yüzyıl.....	530
Mahremiyet Yaklaşımları XIV-XV Yüzyıl	555
KAYNAKÇA	651
ÖZEL ADLAR DİZİNİ.....	651

tamadres.com

GEORGES DUBY'NİN ÖNSÖZÜ

Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou*'nun 386. sayfasında kadınlardan söz eder; onları, kanıtlar da göstererek geveze ve özellikle meraklı komşulara anlatmak üzere evlerin içinde olup bitenleri dikizleyen varlıklar olarak tasvir eder, sözü şöyle bitirir: “Çağımızda kadın ajanlığının azalması, en azından biraz frenlenmesi için daha burjuva, özel hayata düşkün uygarlıkların ortaya çıkması gerekecektir.” Bu cümle elinizdeki kitabın cevaplama iddiasını taşımadığı ama hiç olmazsa sınırlarını belirlemeyi umduğu soruyu açıkça ifade etmektedir: Ortaçağda özel hayattan söz etmek, XIX. yüzyılda, “burjuva” kültürünün oluşmasında başı çeken Anglosakson toplumunda gelişen *privacy** kavramını bu kadar eski bir geçmişe taşımak –makuliyet bir yana– meşru mudur? Meseleyi iyice tarttıktan sonra, bu soruya olumlu cevap verilebileceği kanısındayım. Çünkü esasen, feodal döneme, örneğin sınıf mücadelesi kavramını uyarlamak da daha meşru sayılmazdı. Oysa bu tür bir uyarlamanın tartışılmaz yararları olmuş, kavramı geliştirmenin ne kadar gerekli olduğunu ölçmeyi mümkün kılması bir yana, çok eski bir toplumda güçler arası ilişkileri, özellikle de toplumsal sınıflar arasındaki çatışmalarla hiç ilgisi olmayan ilişkileri aydınlığa kavuşturmuştur. Dolayısıyla

* Mahremiyet, kişisel dokunulmazlık –ed.n.

en az sınıf mücadelesi kadar tarihe aykırı olan özel hayat kavramını kullanmakta tereddüt etmeyip ortaçağ toplumunda özel kabul edilenle edilmeyen arasındaki sınırı belirlemeye, günümüzde özel hayat adı verilen şeye denk düşen bir toplumsal ilişki alanı saptamaya çalıştık.

Bu çalışmanın, öncü niteliği taşıyan, kesinlikten uzak bir deneme olduğunu özellikle vurgulamak isterim. Okur tamamlanmış bir tablo bulmayı beklememelidir. Elindeki kitap, soru işaretleriyle dolu, eksikleri olan bir taslaktır. İlk araştırmaların sonuçlarını ortaya koyan bu kitap, her şeyden önce araştırmanın sürdürülmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır, bir yönlendirme çabasıdır. Biz de XIV. yüzyılda Kara Ölüm adı verilen veba salgınının ardından terk edilmiş bir köyün bulunduğu yerde çalışmaya başlayan arkeologlar gibi birkaç sondajı çalışmamıza temel aldık ve yine arkeologlar gibi, bazı konularda sonuç almayı umuyor, bazı konularına sonuçsuz kalacağını tahmin ediyoruz. Çünkü tesadüfi arayışımızın meyveleri tamamen kalıntıların yoğunluğuna ve niteliğine, her tür belgeden, elbette önce metinlerden, yazılı kaynaklardan ama ayrıca nesnelere ve hayatın belirli kesitlerini temsil eden heykel ve resimlerden öğrendiklerimize bağlı. Ele alınan konuların düzenlenişi okura şaşırtıcı gelebilir; bunun nedeni, hem bilgimizde boşluklar bulunması hem de bu bilgilerin mekân ve zaman içinde, seçtiğimiz beş yüzyıla çok eşitsiz biçimde dağılmış olmasıdır.

Başlangıç tarihi olarak 1000 yılını seçtik çünkü bu tarihte belgelerde ani bir artış gözleniyor ve artış sonra da devam ediyordu. Ne var ki 1300-1350 tarihleri arasında belirgin bir engelle karşılaştık. XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren her şey bambaşka bir renge bürünüyor. Olayların aydınlatılmasındaki değişim, kısmen tesadüfi karışıklıkların sonucudur (bunların en çarpıcı olanı, 1348-1350 tarihleri arasındaki Büyük Veba Salgınıdır) ve birkaç on yıllık bir süre içinde Batı dünyasının tamamında, hayat tarzında ciddi dönüşümlere

yol açmıştır. Değişimin bir nedeni de Avrupa'da gelişim merkezlerinin yer değiştirmesidir; daha önceleri Fransa'nın kuzey yarısındaiken, bu tarihlerde güneye ve doğuya kayarak İtalya'da, bir ölçüde de İspanya ve Kuzey Almanya'da toplanmıştır bu merkezler. Ayrıca bilgi kaynaklarını etkileyen çok daha belirleyici farklılıklar da tarihçilerin, özel hayat dediğimiz şeyin gerçekliğini açıkça görmelerini sağlamıştır. Bu gerçekliği gizleyen perdenin büyük bölümü, XIV. yüzyılın ilk yarısında yırtılır. Neden?

Çünkü her şeyden önce, o dönemde insanları maddi varlıkların doğasına giderek daha *fazla* dikkat etmeye ve onları daha açıklıkla kavramaya yönelten bir eğilim hâkimdi; erken ortaçağda, Avrupa'da yüksek kültüre hâkim olan anlayışa, entelektüellerin ifadesiyle *contemptus mundi*, yani dünyayı aşağılama eğilimine tepki olarak, görünüm artık aldatıcı ve bilhassa kötülüğe eğilimli olduğu gerekçesiyle hepten lanetlenmemeye başlamıştı. İşte bu nedenle sanat, hayatın görünür yanlarını kütle veya çizgi aracılığıyla temsil etme sanatı, ressamlarla heykeltıraşların icra ettiği sanat, 1300 yılı dolaylarında bizim gerçekçilik adını verdiğimiz yaklaşıma yöneldi. Sanki sanatçıların gözü açılmıştı; sanatçılar artık her tür yanılsama yöntemini kullanarak gördükleri şeyi olduğu gibi aktarmaya çalışıyorlardı. Yanılsamaya en yatkın sanat dalı olan resim, bu dönemde diğer sanat dallarına baskın çıktı ve mahrem sahneleri gösteren ilk resimler yapıldı. Öyle ki tarihçiler de bakışlarını ressamlarınkine uydurarak tıpkı birkaç on yıl önce Montaigne'nun meraklı kadınlarının bakışları gibi, 1350 yılından itibaren evlerin içine, yani özel alanlara nüfuz edebilir. Tarihçi, ilk kez bu dönemle ilgili olarak röntgenci konumuna geçme imkânını bulabilir, sözgelimi Van der Weyden'in Meryem'e Vahiy'i veren, Meleği yerleştirdiği kapalı, korunaklı dünyanın içinde neler olup bittiğini gözleyebilir.

Bununla da kalmaz: XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özel hayatın tarihini sorgulayan araştırmacı, somut ge-

reçlerin kalıntılarından da yararlanabilir çünkü eskisi gibi seyrek değildirler. Ortaçağda günlük hayata ilişkin arkeolojik bulgular, özellikle ortaçağın son iki yüzyılına ışık tutar; ne-redeyse bütün kazılar, terk edilmiş yerleşimlerde yapılmıştır, söz konusu büyük terk edilirse Büyük Veba Salgınından hemen sonrasına rastlar. Öte yandan, muhtemelen nüfusun azalması, yani salgın sonucu hayat standartlarındaki genel yükselmenin etkisiyle, günümüze kalabilmiş sivil mimarlık örnekleri, şatolar, konaklar, köy evleri arasından en eskileri, birkaç istisna dışında XIV. yüzyıla aittir. Mobilya ve süsleme kalıntıları için de aynı şey geçerlidir. Örneğin Cluny Müzesindeki koleksiyonlara bakıldığında, 1300'den öncesine ve sonrasına ait eşyalar arasında inanılmaz bir orantısızlık görülür; sadece özel hayata ilişkin koleksiyonlara bakıldığında bu orantısızlık iyice artar.

Son olarak, bu dönemde metinler, yazılı belgeler de daha önceleri ancak kırıntıları görülebilen şeyleri açığa çıkarmaya başlar çünkü gerçekçilik bu tarihlerde edebiyata da hâkim olur çünkü Froissart günlük hayat konusunda Villehardouin'den çok daha *fazla* bilgi verir* çünkü roman, rüyanın sisleri arasından sıyrılmaya başlar çünkü ortaçağın sonlarına doğru ilerledikçe şişen arşivlerde daha anlamlı ve araştırmacı belgeler bulunur ve tıpkı yeni resimler gibi bu belgeler de evlerin içine girme, perdeleri aralama, içeri nüfuz etme, gözetleme imkânı sağlar. Bunlar resmi belgelerdir çünkü daha sağlam, daha iyi silahlanmış olan devlet, XIV ve XV. yüzyılda, her şeyi denetleme, sonuna kadar kullanma arzusunu taşır, dolayısıyla daha zorba, daha baskıcı olabilmek için, vicdanlarda olup bitenleri de öğrenmek ister, iktidar soruşturur, açıklamaya zorlar, sırları ortaya çıkarır. Örneğin engizitör ve daha sonra papa olan

* Jean Froissant (1337-1405), Yüzyıl Savaşlarını ele alan *Vakanivüsler*'in yazarıdır. II. Edward'ın tahttan çekilmesine neden olaylarla başlayan kitap 1400'lere kadar ilerlemektedir –ed.n.

Jacques Fournier'nin, Emmanuel Le Roy Ladurie'ye kırsal kesimde özel hayat konusunda kaynaklık etmiş olan sicili XIV. yüzyılın başında yazılmıştır ve o tarihten bu yana yürütülmüş sayısız incelemenin tesadüfen zamana karşı koyabilmiş küçük bir parçasıdır. Hiç kuşkusuz, Montailou döneminde, kurumsal denetim ve kullanım erkiyle bireyler arasındaki mücadele keskinleştiği için, bireyler direnmiş, korunmak için, bizim de kararlılıkla ayakta tutmaya devam ettiğimiz özel hayat "duvar"ını örmüştür. Ama XIV. yüzyıldan itibaren, bu duvarın ötesinden elde edilen bilgiler de giderek artar çünkü özel hayatta *daha fazla* belge kaleme alınmış, özel meseleler için noterlere daha *fazla* başvurulmuştur ve evlilik sözleşmeleri, vasiyetnameler gibi ölümden sonra birçok konuyu aydınlatan listeler dizisi başlamıştır. Bir süre sonra da arşivlerin derinliklerinden, daha da *fazla* bilgi içeren mahrem yazılar, mektuplar, hatıralar, aile reislerinin tuttuğu hesap defterleri gün ışığına çıkmıştır.

İfşaat. 1300'lü yıllar dönemeci aşıldıktan sonra, neredeyse tamamı karanlığa gömülen bir manzara açığa çıkar. Genel olarak bildiğimizi zannettiğimiz ortaçağ, günümüzde parlak ve endişe verici bir sükse yapmış tarihi romanların dekorunu oluşturan ortaçağ, rüyalarımızdaki ortaçağ, Victor Hugo ve Michelet'nin de rüyalarındaki ortaçağ, duygular ve birbirini sevme tarzı açısından olsun, sofrada, görgü kuralları, ev hayatı ya da dindarlık açısından olsun, ne 1000 yılının ne de Philippe August döneminin ortaçağıdır; Jeanne d'Arc'ın ve Cesur Charles'ın ortaçağıdır. Öyle ki XI. Louis döneminde geçen ve tarihe *fazla* aykırı olmayan bir film yapmak artık imkânsız değilse de olay IX. Louis döneminde geçiyorsa böyle bir işe girişmemek daha yerinde olur. Dolayısıyla bu kitabın kurgusu da büyük ölçüde, XIV. yüzyılın ilk yarısında aynı derecede belirgin bir bölünmeyle belirlenmiştir. Önceki döneme ait her şey çok daha sorunlu ve cılızdır.

Bununla birlikte, tarih bilgisini engelleyen sisler, bir uygarlıkta maddiyata bağlı olanla maneviyata bağlı olanı bölünmez bir bütün olarak etkileyen sürekli bir ilerleme sayesinde, 1000 yılından XIV. yüzyılın başına kadar, yavaş yavaş dağılmıştır. Sırf bu nedenle, üç yüzyıllık büyüme hareketi temel bir olgu gibi görülmektedir. Oysa özel hayatın görünümüleri üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu için de temel bir olgu olarak kabul edilmelidir – bu nedenle, araştırma sırasında bu belirleyici olgu asla dikkatimizden kaçmamalıdır. Örneğin paranın zamanla yaygınlaşması özel mülkiyetin kavranışını, insanın kendisine ait olan, başkalarını ilgilendirmeyen şeylerin tanımlanışını değiştirmiştir. İlerleme, zamanla sürü zihniyetinden bireyselliğe geçişe yol açtığı için de, aynı anda görülen içe dönme, içe bakış eğilimi, giderek ev hayatının ortasında her erkeğin, her kadının bedeninden oluşan bir kılıfın kuşattığı daha özel bir alan yarattı. Öte yandan bu genel gevşeme ve sürekli canlanma dönemi, uzak ya da unutulmuş kültürlere, İslamiyete, Bizans'a, Eski Roma'ya açılma dönemi, bireyle kamu arasındaki ilişkilerin alışılmışın dışında olduğu yapılar içerisinde kendi davranış biçimlerini de biraz değiştiren bilinmedik davranış biçimlerinin keşfedildiği bir dönem oldu. Son olarak, hayat standardındaki sürekli yükselme, derebeylik üretim biçimi bünyesinde gelişmenin meyvelerinin eşitsiz dağılımı ve toplumsal rollerdeki farklılaşma, kentlerle kırsal bölgeler, zengin ailelerle yoksul aileler, erkekle kadın arasındaki karşıtlıkları körükledi; buna karşılık insanların, fikirlerin ve modaların giderek hızlanan dolaşımı, bölgesel özelliklerin silikleşmesine ve Batının bir ucundan diğerine, tekdüze davranış modellerinin yayılmasına yol açıyordu.

Ana hatlarını bu kitabın oluşturacağı bir araştırmada, bütün gözlemlerin kesin olarak tarihlendirilmesi, kronolojiye büyük bir titizlikle uyulması önem taşıyacaktır. Bununla birlikte bu başlangıç aşamasında, eldeki malzeme, bütünüyle kronolojik eksene göre düzenlenemeyecek kadar azdır. Söy-

lemi farklı biçimde düzenlemek bize hem daha uygun hem de daha etkin göründü; bilgimizin bölük pörçük yapısını gizlememe kaygısıyla, konuyu iki ana bölümde işlemeye karar verdik. İlk bölümde iki tablo yer almakta. Tabloların biri, XI ve XII. yüzyılda özel hayatı tasvir etmeyi amaçlıyor; ancak özellikle üzerinde durulan dönem, 1150-1220 yılları arası (çünkü görünüşe bakılırsa bu dönemde ilerleme ivme kazanıyor, nesiller arasındaki uçurum, çağımıza gelinceye kadar rastlanan en derin uçurum ve belgeler, Kiliseye bağlı olmayan davranışları da ortaya çıkarmaya başlıyor); tablo ayrıca (en verimli kuşak olan) Kuzey Fransa'da ve (o dönemde tamamen karanlığa gömülmemiş tek topluluk olan) aristokrasi üzerinde yoğunlaşıyor. Yine durağan olan ikinci tablo, özellikle geniş bilgi sahibi olduğumuz bir dönemi, bölgeyi ve toplumsal çevreyi ele almakta: XIV ve XV. yüzyılda Toscana ileri gelenlerinin özel hayatının tasviri. İkinci bölüm ilkinden daha maceralı. Dönemin başından sonuna, genel gelişimin iki yönünü incelemeyi, bir yandan aile hayatındaki değişimleri, öbür yandan bireyin gelişimini, özellikle dinsel tutum ve sanatsal ifade açısından izlemeyi amaçlıyor. Son olarak da bu iki bölümün arasına yerleştirdiğimiz üçüncü bölümde, XII-XV. yüzyıl arasında Kuzey Fransa'da kaleme alınmış edebi eserler aracılığıyla hayal ürünleri işleniyor. Hassas yorum gerektiren kurgu edebiyatı, gerçekte yaşandığı şekliyle özel hayata ilişkin benzersiz tanıklıklar içermekte.

Bu kitap bir ekip çalışmasının ürünüdür; hatta başlangıçta, her birimizin katkısının, okunduğunda diğerlerinininkinden ayırt edilemeyeceği kadar sıkı bir çalışma grubu oluşturmayı hayal ediyorduk. Ne var ki bunun fazlasıyla iddialı bir hedef olduğunu anlamakta gecikmedik ve elbette çalışmamızda bir birlik gözeterek (özellikle davetlilerimizin kendi araştırmalarına dayanarak değerli yorumlar sundukları Senanque kolokyumlarında), birbirimizi tamamlayıp düzelterek her birimizin katkısını türdeş bir anlatıda eritmekten vazgeçme-

nin, daha doğal ve bilhassa daha eşitlikçi bir tutum olacağına karar verdik; birtakım çelişkilere, hatta yer yer çakışma ve tekrarlarla göz yumarak çalışmanın belirli bir bölümünün esas sorumluluğunu açıkça belirli bir kişiye yüklemeyi tercih ettik. Dolayısıyla her bölüm açıkça imzalandı. Danielle Régnier-Bohler, eski Fransız edebiyatından elde edilebilecek bütün bulguları çalışmaya eklemeyi üstlendi. Genel koordinasyonu da yürüten Dominique Barthélemy, feodalite çağında akrabalık ilişkilerini ve konutun tarihini yazdı. Philippe Braunstein, Philippe Contamine ve Charles de La Roncière, ortaçağın son yüzyıllarında, sırasıyla kişiyi, konutu ve Toskana'yı inceledi. Önceki dönem konusunda da ben birkaç katkıda bulundum.